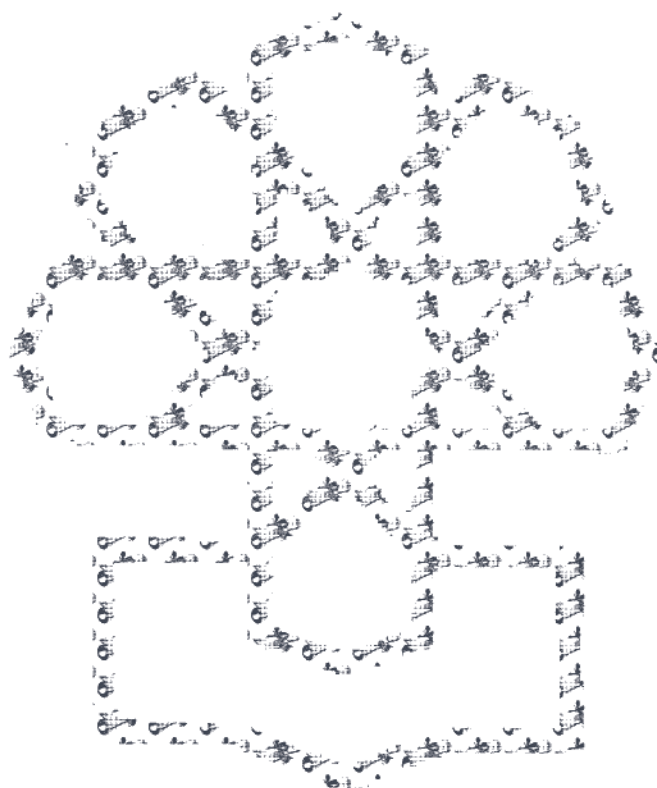

نقش و جایگاه کارگران در فرایند سازندگی

معاونت پژوهشی
اردیبهشت ۱۳۷۶

کار: گروه (۱) خدمات پژوهشی

کد گزارش: ۴۱۰۲۳۷۱

نقش و جایگاه کارگران در فرایند سازندگی

کد گزارش: ۴۱۰۲۳۷۱

فصل اول: اهمیت کار در اسلام

دین مبین اسلام در کنار پرداختن به مسائل اخروی و به موازات آن اهمیت ویژه‌ای برای مسائل دنیوی انسان‌ها و تلاش و کوشش برای بهتر زیستن در دنیا قائل است. در مجموعه ادعیه و احادیث وارده از ناحیه معصومین علیهم السلام و حتی در پاره‌ای از آیات قرآنی نیز توجه خاصی به این مطلب ابراز گردیده است. از امام صادق علیه السلام روایت شده که در تفسیر آیه شریفه «ربنا آتنا فی الدنیا حسنه و فی الآخرة حسنه» این‌گونه فرموده‌اند که: «رضوان الله و الجنة فی الآخرة، والسعة فی الرزاق و المعاش و حسن الخلق فی الدنیا»^۱ چنان‌که از مضمون حدیث مستفاد می‌گردد، خوبی و سعادت در دنیا بر مبنای تلاش و کوشش پایه گذاری شده است. و در احادیث و روایات متعدد افراد کوشنده و تلاشگر با عبارات گوناگون مورد تشویق قرار گرفته‌اند. در ذیل به تعدادی از این موارد اشاره می‌شود:

در روایات معصومین علیهم السلام تلاش و کار و کوشش برای درآمد حلال و معیشت زندگی از بزرگترین عبادات محسوب شده است.

قال رسول الله (ص): العبادة سبعون جزء. افضلها جزء طلب الحلال.

عبادت هفتاد جزء می‌باشد که بهترین جزء آن طلب حلال است.

در روایات معصومین علیهم السلام جایگاه کار و کوشش و کسب درآمد از این هم بالاتر محسوب شده و هم پایه جهاد در راه خدا ذکر گردیده است.

قال الصادق (ع): «الكار علی عیاله كالمجاهد فی سبیل الله»^۲

هرکس برای گذران زندگی خانواده‌اش کار کند اجر او مانند جهادکنندگان در راه خداست.

و حتی در پاره‌ای از احادیث از این هم فراتر می‌رود و کار و کوشش بالاتر از جهاد در راه خدا شمرده می‌شود.

قال علی بن موسی الرضا (ع): «اندى یطلب من فضل الله ما یکف به عیاله اعظم اجرامن المجاهد فی سبیل الله عزوجل»^۳

کسی که کار می‌کند برای گذران زندگی خانواده‌اش اجر او از اجر جهادکنندگان در راه خدا بزرگتر است. و در جای دیگر این انسان کوشنده و تلاشگر برای کسب حلال در پایان یک روز کار و درآمد حلال و در هنگام استراحت برای رفع خستگی آزرزیده شده محسوب می‌شود.

۱. وسائل الشیعه: ج ۱۲، باب ۱، حدیث ۱.
۲. وسائل الشیعه ج ۱۲، باب ۴، حدیث ۱۵.
۳. وسائل شیعه ج ۱۲، باب ۲۳، حدیث ۲.

قال رسول الله (ع): «من بات كالا من طلب الحلال بات مغفور الله»^۱
کسی که شب را در حال خستگی از طلب مال حلال به سر آورد، شب را آمرزیده به سر آورده است.
به موازات این توجه و این‌گونه تشویق و ترغیبی، در روایات بسیاری بیکاری و تنبلی مزمت گردیده و
بیکاری و کسالت را جزء کارهای ناپسند ذکر می‌نماید.

قال الصادق (ع): «ان الله عزوجل يبغض كثرة النوم وكثرة الفراغ»^۲
خداوند عزوجل زیاد خوابیدن و بیکاری زیاد را دشمن می‌دارد.
و در جای دیگر این چنین می‌فرماید که: «انني لا بغض الرجل فاغرا فاة الى ربه فيقول ارزقني و تبرك
الطلب»^۳

من مرد فقیری را که از خداوند روزی می‌خواهد و برای کسب روزی تلاش نمی‌کند دشمن می‌دارم. و
بالآخره از امام باقر (ع) نیز این چنین نقل شده است که: «من كسل عن امر دنيا فهو عن امر آخرة اكسل»^۴
کسی که در امر دنیای خود کسل باشد نسبت به امور اخروی کاهل تر است.
چنان‌که ذکر شد از مجموعه این احادیث چنین نتیجه می‌شود که اسلام بالاترین جایگاه ممکن را برای
کار و طلب روزی حلال برای خانواده در نظر دارد و چنین کاری اگر با قصد قربت صورت پذیرد حتی
موجب بخشوده شدن گناهان و از آن بالاتر کسب اجر معنوی نیز می‌باشد.

فصل دوم: کارگران و انقلاب

حیات یک ملت مرهون کار و کارگر است. بدین جهت می‌بینیم که نه تنها سهم عظیمی از گردش امور یک
کشور به دست کارگران انجام می‌گیرد بلکه در تحولات و انقلاب‌ها و در نهایت تجدید حیات ملت‌ها، سهم
عظیمی به عهده کارگران است.

از آنجا که کار مایه سازندگی و تأمین نیازهاست در کنار کار و کارگری مسئله استثمار آنان نیز در طول
تاریخ دیده می‌شود. در دوران معاصر که انقلاب صنعتی در غرب و اول بار در انگلیس به وقوع پیوست،
نقش اساسی با کارگران بود ولی حاکمان جامعه برای کسب ثروت بیشتر به چپاول دسترنج آنان پرداختند
و این مطلب را هم با تئوری‌های به اصطلاح علمی توجیه می‌کردند. انگلیسی‌ها در یکی از این تئوری‌ها
می‌گفتند که برای این که ثروت «ملی» بالا رود باید صادرات بیش از واردات باشد و بدین منظور باید تولید
کالا اضافه شود و چنین امری زمانی ممکن است که کارگران کار بیشتری انجام دهند. برای تحقق چنین امری
لازم است که دستمزدها ثابت نگاه داشته شود و قیمت اجناس روز به روز افزایش یابد تا کارگران مجبور
باشند در تمام سال و در تمام ساعات روز کار کنند تا خود به‌خود سود فراوان تری به سرمایه‌داران برسد.
آنقدر فشار بر کارگران آوردند که در نهایت کودکان نیز مجبور به کار در کارخانه‌ها شدند و گاهی در قبال
کار دائم کودک تنها به او غذا می‌دادند و کودکانی که به طور شبانه‌روزی در کارخانه کار می‌کردند تنها غذا و
سرپناهی نه چندان مناسب می‌یافتند.

۱. وسایل الشیعه ج ۱۲، باب ۴، حدیث ۱۶.

۲. وسایل الشیعه، ج ۱۲، باب ۱۷، حدیث ۱.

۳. وسایل الشیعه، ج ۱۲، باب ۵، حدیث ۸.

۴. وسایل الشیعه، ج ۱۲، باب ۱۸، حدیث ۱.

در سال ۱۷۷۸ کارگران ناتینگهام در برابر ۱۵ ساعت کار روزانه تنها ۴/۵ شلینگ از ۷ شلینگ کل دستمزد خود را دریافت می‌کردند و ۲/۵ شلینگ دیگر را خود کارخانه در برابر هزینه‌های گوناگون مربوط به کارخانه، از جمله هزینه روشنایی محل کار شبانه کارگران برمی‌داشت. دستمزد زنان هم بسیار ناچیز بود و از ۱/۵ تا ۶ شلینگ در هفته تجاوز نمی‌کرد. برای به دست آوردن ارزش پولی و قدرت خرید این دستمزدها همین بس که بگوییم که از سال ۱۷۷۳ تا ۱۸۰۱ بهای گندم میان کیلویی ۳/۵ شلینگ و ۱۰ شلینگ در نوسان بوده است.^۱

در فرانسه که انقلاب بزرگی با شعار آزادی، برابری و برادری انجام گرفت، به دلیل اثرات قابل توجهی که کارگران، کشاورزان و زحمتکشان داشتند، در طول انقلاب به میدان کشانده شدند. روشنفکران فرانسوی شعار حمایت از این اقشار را یدک می‌کشیدند و حتی تا مدتی پس از پیروزی و تازمانی که نیاز به حضور این گروه‌ها در صحنه داشتند شعارها ادامه یافت ولی با استقرار نظام جدید منبعث از انقلاب کبیر نه نقشی به کارگران داده شد و نه بهبودی در وضعیت معیشتی و زندگی آنان پدید آمد، بلکه بورژوازی فرانسه که در این انقلاب رهبری را در دست داشت به جای فنودالیت کهن، خود حقوق آنان را پایمال کرد. باز هم کارگران تنها ابزاری برای پیشبرد انقلاب بودند.

در انقلاب امریکا که در مقابل سلطه انگلیس انجام می‌گرفت، باز کارگران و کشاورزان جز گروه‌های اصلی مبارزات بودند ولی به گفته کارشناسان تاریخ امریکا از جمله «شوئل»، پس از پیروزی انقلاب نتوانستند در سرنوشت خود مؤثر باشند. به گفته «شوئل» به نظر می‌رسید که درکنه ضمیر تهیه کنندگان قانون اساسی امریکا حق انتخاب شدن و انتخاب کردن جزء حقوق طبیعی انسان به حساب نمی‌آمد.^۲ لذا زمانی که بحث انتخابات مطرح شد، برای انتخاب شونده‌ها مالکیت حداقل یک دارایی غیر منقول و برای رأی دهندگان شرط حداقل ثروت را قائل شدند.

انقلاب اکتبر روسیه که اصلاً ستون فقراتش کارگران بودند و ده‌ها سال به نام کارگران حکومت می‌کرد نقشی جز به فقر کشاندن کارگران برای آنان ایفا نکرد. لذا در همان حکومت دیکتاتوری پرولتاریا، اصولاً کارگران نقشی نداشتند و گرداندگان امور تنها سیاستمداران کهنه کار بودند.

انقلاب اسلامی ایران با پایمردی کارگران و نقش آگاهانه‌ای که آنان در پیروی از امام به عهده داشتند به ثمر نشست. با توجه به اهمیت این قشر، توطئه‌گران نیز امید زیادی به کارگران بستند به این امید که با طبقاتی کردن جامعه، وحدت را برهم زنند. لذا تبلیغات زیادی در محیط‌های کارگری انجام گرفت غافل از پیوندی که بین کارگران و امام امت وجود داشت. این بار توجه یک انقلاب به کارگران نه به دلیل فریب و استثمار آنان، بلکه به دلیل اعتقادی مکتبی شکل می‌گرفت، مکتبی که اول شخص آن یعنی حضرت محمد (ص) دست‌کارگر را می‌بوسد تا اهمیت موضوع را نشان دهد و اتفاقاً کف دست کارگر، یعنی محلی را که نشان از کار دارد می‌بوسد تا به همه جهانیان بگوید که اسلام برای کارگر ارزش قائل است.

شخص دوم جهان اسلام یعنی امیرالمؤمنین (ع) خودش کارگر است و نه تنها امور زندگی خود را با کارگری می‌گذراند بلکه قنات حفر می‌کند تا مردم از آن بهره‌گیرند. حتی زمانی که با حضرت به عنوان خلیفه مسلمانان بیعت می‌شود باز بیل و کلنگش را برمی‌دارد و به کارگری می‌پردازد.

امامان ما علیهم السلام نیز با آن مقامات معنوی بالا، همگی کارگری می‌کردند و به این امر افتخار داشتند.

۱. دکتر عبدالهادی حائری، نخستین رویارویی‌های اندیشه‌گران ایران با دورویه بورژوازی غرب، ص ۸۱
۲. شوئل، امریکا چگونه امریکا شد، ص ۱۲۸.

این همان مکتبی است که براساس بعضی روایات عرق کارگر را به مثابه خون شهید می‌شمرد. امام این امت نیز عنایت فراوانی به قشر کارگران داشتند و در زمانی که رزمندگان سلحشور اسلام از اسلام و میهن اسلامی دفاع می‌کردند بارها کارگران را با مجاهدان در جبهه‌ها مقایسه کردند. امروز سهمی که کارگران در سازندگی کشور به عهده داشته‌اند براحدی پوشیده نیست. کارگران باید بدانند که استقلال این مملکت و رهایی از وابستگی به اجانب در سایه مجاهدات آنان انجام می‌گیرد. و لذا دشمنان اسلام نیز برای ضربه زدن به انقلاب همواره سعی خود را برای توطئه در محیط‌های کاری انجام خواهند داد.

فصل سوم: عدالت اجتماعی

یکی از مواردی که در پیام نوروزی مقام معظم رهبری به آن اشاره گردید و معظم له اهمیت و ضرورت آن را بیان فرمودند مسئله نوسازی و توسعه معنوی می‌باشد. حال که با کوشش و تلاش فراوان همه اقشار جامعه گام‌های اساسی در جهت توسعه اقتصادی کشور برداشته‌ایم، جای آن دارد که پا به مرحله‌ای فراتر گذارده و به توسعه و بسط معنویات در کشور بپردازیم.

یکی از وجوه این نوسازی معنوی که زمینه‌ساز جدی و اصلی روی آوردن جامعه به سوی مسائل معنوی می‌باشد، مسئله عدالت اجتماعی است.

در نظام اسلامی، عدالت اجتماعی براساس دو اصل عمومی یعنی تأمین اجتماعی و توازن اجتماعی شکل گرفته است.

الف: تأمین اجتماعی: در نظام اقتصادی اسلام تأمین نیازهای افراد جامعه از دو طریق پیش بینی شده است اول آن‌که هم افراد جامعه اسلامی نسبت به تأمین نیازهای اولیه یکدیگر مسئولیت متقابل دارند و این مسئولیت جزء اعمال واجب انسان‌ها می‌باشد.

دوم آن‌که دولت وظیفه دارد که امکانات فعالیت‌های اقتصادی را به نحوی که منجر به تأمین معیشت مناسب برای افراد جامعه شود، فراهم سازد.

ب: توازن اجتماعی: توازن اجتماعی و وظیفه دولت در قبال آن که از مهم‌ترین اهداف سیاست اقتصادی اسلام است براساس توجه به دو واقعیت بوجود آمده است.

اول: واقعیت طبیعی، به این معنی که افراد انسان از لحاظ استعداد و توان طبیعی یکسان نبوده، از درجات هوش و قدرت ابتکار متفاوت برخوردار می‌باشند. اگرچه ساختار اجتماعی و شرایط جامعه در رشد این استعدادها و یا سلب امکانات رشد و شکوفایی آن مؤثر است، اما اختلاف‌های ذاتی و تفاوت‌های طبیعی را نمی‌توان نادیده گرفت.

دوم: واقعیت مرامی با این توضیح که در دین اسلام کار، منشأ مالکیت خصوصی است. نتیجه‌ای که از این دو واقعیت می‌توانیم بگیریم این است که امکان ثروتمند شدن عده‌ای و به هم خوردن توازن اجتماعی وجود دارد و این عدم توازن می‌تواند از طریق کار و تفاوت‌های فکری، روحی و استعدادهای طبیعی ایجاد شود.

با توجه به مطالب فوق و این اصل مهم که دولت موظف است شرایطی را فراهم کند که از تلاش‌های برابر اقتصادی نتایج یکسان و برابر حاصل شود، باید شرایطی ایجاد گردد که کارگران و اقشار مختلف جامعه

بتوانند از امکانات اقتصادی و وسایل تولید بهره‌مند باشند و خود نیز بتوانند از کار خود به نفع خود بهره‌مند شوند. به هر حال در راستای توسعه و بسط عدالت اجتماعی دولت اسلامی وظایفی به عهده دارد که به طور مختصر عبارت‌اند از:

- ۱- مهار تورم و رشد اقتصادی مناسب که به واسطه آن قدرت خرید مردم و اقشار محروم جامعه حفظ گردد.
- ۲- دولت باید شرایطی را فراهم کند که امکانات و تسهیلات برای فعالیت‌های اقتصادی در اختیار همگان قرار بگیرد
- ۳- دولت موظف است به نحوی سلامت فضای اقتصادی جامعه را حفظ نماید که در آن از تلاش‌های برابر، نتایج برابر و سود یکسان بدست آید.
- ۴- در راستای تحقق مطالب فوق، دولت باید شرایطی را ایجاد نماید که کارگران بتوانند در آن فضا با تشکیل گروه‌های کوچک صنعتی و کارگاه‌های تولیدی و یا در قالب تعاونی‌های تولیدی به فعالیت سالم اقتصادی اشتغال ورزند.
- ۵- توجه به جایگاه تعاونی‌های تولیدی امری جدی و از لوازم اجرای عدالت اجتماعی در جامعه می‌باشد.

فصل چهارم: رهیافت

- ۱- کار در اسلام ارزش والایی دارد به طوری که پیغمبر اسلام دست کارگر را می‌بوسد ولی باید توجه شود که کار منحصر به کاریدی نیست و جلوه‌های دیگر کار نیز ارزشمند است.
- ۲- براساس آخرین تحقیقات که در گزارش توسعه انسانی سال ۱۹۹۶ سازمان ملل متحد منعکس شده است، نیروی انسانی ارزشی بسیار بالاتر از دیگر عوامل تولید می‌یابد. آن چه امروزه اهمیت دارد کیفیت نیروی انسانی است. لذا در دنیای امروز نباید کارگران را تنها با نیروی یدی آنان شناخت. بلکه نیروی فکری و مهارت‌های آنان نقشی کلیدی در کارکرد آنان دارد. آنچه توسعه را شتاب می‌بخشد نیروی انسانی ماهر است.
- ۳- دولت اسلامی وظیفه دارد که امکانات فعالیت‌های اقتصادی را به نحوی فراهم سازد که منجر به تأمین معیشت مناسب برای افراد جامعه به ویژه کارگران شود.
- ۴- یکی از مصادیق عدالت اجتماعی، فراهم ساختن شرایطی است که از تلاش‌های برابر اقتصادی، نتایج یکسان و برابر حاصل شود. باید امکانات اقتصادی و وسایل تولید در اختیار کارگران قرار گیرد تا بتوانند از کار خود، به نفع خود بهره‌مند شوند.
- ۵- یکی از راه‌حل‌های مسئله اشتغال، توجه جدی به امر صادرات و در نتیجه بالا بردن تولید و کیفیت بخشیدن به آن است به طوری که قابلیت رقابت در سطح جهانی و منطقه‌ای را داشته باشد. در این راستا مجاهدت کارگران به ویژه با بالا بردن مهارت‌های شان نقش اساسی دارد.
- ۶- نظام‌های سرمایه‌داری غرب و سوسیالیسم شرق هر دو نقش ابزاری برای کارگران قائلند و شعار حمایت از کارگران در بسیاری از انقلاب‌ها تنها در مراحل به قدرت رسیدن یدک کشیده می‌شد. اما در مکتب اسلام اهمیت کار و کارگر یک باور عمیق دینی است. پیغمبر اسلام عرق کارگر را به مثابه خون شهید می‌شمرد و امامان شیعه خود به کارگری می‌پرداختند و به این امر افتخار می‌کردند.